

ראש הישיבה הרב ישעיהו מיטליס

נאמר במשלי (ג, יט): "ה' בחכמה יסד ארץ".

אם על הארץ נאמר: "הדור נאה זיו העולם"¹ וכן "בחכמה יבנה ביתי"² הרי שכאשר בונים את היסודות צריכים חכמה מיוחדת. יתרה מזאת, זקוקים לחכמה עוד יותר גדולה כאשר צריך ליסד וליצב ארץ - יִבְּשָׁה על מים שהרי העולם היה כולו מים: "מקולות מים רבים"³, "ורוח אלוקים מרחפת על פני המים"⁴.

מה עשה הקב"ה? "ר' יצחק (נפחא) אמר: אבן ירה הקב"ה בים ממנו נשתת העולם, שנאמר [איוב לח, ו] "על מה אדניה הוטבעו או מי ירה אבן פנתה"⁵. וכן מבואר בזוה"ק (פרשת פקודי רכ"ב ע"א) שהקב"ה הוציא אבן מתחת כסא כבודו ובזה התחיל ליסד את הארץ, וזוהי אבן השתיה⁶. ומסביר המלבי"ם שלמעמד הכביר הזה היתה שותפה כל הבריאה, על הפסוק "ברן יחד כוכבי בקר, ויריעו כל בני אלוקים" (איוב לח, ז): "דרך המלכים שבעת שמניחים אבן פינה ליסד בית מקדש מלך, יעמידו שרים ומנגנים לנגן ולהריע תרועה גדולה" כך בעת הנחת אבן השתיה שהיא אבן פינה לעולם ולבית המקדש. וכן על הפסוק "ויסדך בדלתיים ים, בגיחו מרחם יצא" (איוב שם, ח): "...כי כדור הארץ היה תחילה כולו מכוסה במים, ומדמה התגלות היבשה וצאתה מן בטן הים לולד היוצא מבטן אמו [שם הוא מוקף במים]... עת יצא מן הגחון, הולד הזה אשר התחיל לצאת מן הרחם שהוא עת שהתחילה היבשה לצאת מן המים"⁷.

1. פיוט ידיד נפשי. "הדור נאה זיו העולם" - בא לומר, כי אותו עולם הדור, דורש חכמה רבה ומיומנות גבוהה מאוד בכדי להגיע ולהביאו לשלמות והרמוניה, כפי שגם מובא הדבר בתהילים (קד): "ברכי נפשי את ה'... מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית".

2. משלי כד, ג.

3. תהילים צג.

4. בראשית א, ב.

5. יומא נ"ד ע"ב.

6. וזה לשון הזוה"ק: "פתח ואמר (תהלים מת) יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב, תא חזי כד ברא קודשא בריך הוא עלמא אשדי חד אבנא יקרא מתחת כרסי יקריה ושקע עד תהומא ורישא חדא דההוא אבנא נעץ גו תהומי ורישא אחרא לעילא, וההוא רישא אחרא עלאה איהו חד נקודה (עלאה) דקיימא באמצעייתא דעלמא ומתמן אתפשט עלמא לימינא ושמאלא ולכל סטרין ואתקיים בההיא נקודה אמצעייתא וההיא אבנא אתקרי שתיה דמנה אשתיל עלמא לכל סטרין, תו (ויחי רלי"א ע"א) שתייה ש"ת י"ה קודשא בריך הוא שוי לה למהוי יסודא דעלמא ושתילו דכלא", ועוד עיין שם.

7. עיין שם עוד בדברי המלבי"ם, ד"ה ויסד.

אבן השתיה הלכה והתעבתה בכמה שלבים: בשלב הראשון נבנתה ארץ ישראל ובשלב השני כל ארצות העולם⁸. מכאן מובנים דברי המשנה בכלים (פ"א מ"ו - ט): "עשר קדושות הן: ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות... קודש הקדשים מקודש מכולם". המקום המקודש ביותר הוא קודש הקדשים אשר בו היתה מונחת אבן השתיה וממנה נמשך בנין העולם שלב אחר שלב, לכל חלקי ירושלים ולכל חלקי ארץ ישראל ומשם לכל העולם כולו.

לכן אומרת הגמרא ביומא (נ"ד ע"ב): "אבן השתיה - שממנה הושתת העולם"⁹. וכן נאמר בתהילים (נ, ב): "מציון מכלל יופי אלוקים הופיע", ומסביר התרגום "ושרוי בְּרִיַת עֲלֵמָא מְצִיּוֹן". וכן אומר הנביא ישעיהו (כח, טז): "הנני יסד בציון אבן".

מתוך חשיבותה של אבן השתיה מובן מדוע נאמר אצל יעקב אבינו (בראשית כח, כב) "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה...", על זה אומר המדרש כי מדובר באבן השתיה¹⁰. ולפי זה מובנת הקושיה מדוע הבטיח הקב"ה ליעקב (בראשית כח, יג): "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך", וכי רק ד' אמות ניתנו לעם ישראל שעליהן שכב יעקב אבינו, ומסביר רש"י (שם) "קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו". היות וכל ארץ ישראל נבראה מאבן השתיה. וכן מובא ב'כלי יקר' (שם, ד"ה "אני ה' אלהי אברהם"):

"ומה שכתב הארץ אשר אתה שוכב עליה, קיפל כל הארץ תחתיו. עיין פירוש דבר זה פרשת בראשית בפסוק "אשר לוקח משם (לעיל ג, כג), לפי ששם אבן השתיה ושם מרכז העולם, והשוכב במקום ההוא דומה כאילו שוכב על כל הארץ, כי משם מתפשטים כל האקלימים, לכך נאמר ופרצת ימה, רצה לומר ממקום זה תפרוץ לכל ד' רוחות, כי ע"י קניית מקום זה תקנה כל ד' רוחות העולם כי משם מקורם".

הקב"ה מבטיח ליעקב "ופרצת ימה...", כי מאותה אבן השתיה נמשך בניין העולם לכל הכיוונים ומכוחה של אותה אבן השתיה תמשיך הקדושה בבחינת "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו"¹¹.

8. זוהר פרשת פקודי רכ"ב ע"ב.

9. וכן קהלת רבה (פ"ב, ז'): "עשיתי לי גנות ופרדסים... אלא עמד שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ וראה איזה משתיתה מופנה לשם ונטע בה על משתיתה של ארץ, וכך היתה עושה פירות". ומבאר שם ה'מתנות כהונה': "משתיתה - פירוש שרשה ועיקר טבעה כמו שדרשו חז"ל בפרק החליל, אבן שתייה שממנו הושתת העולם".

10. מדרש תהלים מזמור צ"א: "חזר יעקב ללקוט את האבנים ומצאן אבן אחת, לקח יעקב את האבן ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה, שנאמר ויצק שמן על ראשה, מה עשה הקב"ה, נטל רגל ימינו, וטבע אותה עד עומק תהומות, ועשה אותה סניף לארץ, כאדם שהוא נותן סניף לכיפה, לפיכך נקראת אבן שתיה, ששם טבור הארץ, ומשם נפתחה כל הארץ, ועליה היכל ה', שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים..."

11. יהושע א, ג.

הקדימות בבריאת אבן השתיה בקודש הקדשים מראה על חשיבותו ועל ערכו הגדול, ולסמל לנו כי לא רק הבנין הפיזי של העולם יוצא מבית קודש הקודשים, אלא גם, ובעיקר, הבנין הרוחני של העולם יוצא משם.

ישנו קשר עמוק בין שני הדברים, בין הבנין הפיזי של העולם והבנין הרוחני, והוא לוחות הברית והתורה. אומרת הגמרא בשבת (פ"ח ע"א) נאמר:

"אמר ריש לקיש מאי דכתיב 'ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי' ה"א יתירה למה לי? מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו".

מכאן שכל בנין העולם עמד על הסכמתם של ישראל לקבל את התורה, ומשמע מזה שערך התורה גדול וחשוב מבנין העולם. כמו כן נאמר בזוהר (תרומה קס"א ע"א) "אסתכל בה באורייתא וברא עלמא". יוצא אם כן שהתורה היא זו שבנתה את העולמות, הבסיס של העולם הוא התורה ועל פיה נברא העולם החומרי. לכן גם מצינו שלוחות הברית היו מונחות על אבן השתיה. דבר נוסף, לא רק באופן חד פעמי יצאה הקדושה משם בעת הבריאה אלא בכל שנה ושנה ביום הכיפורים - "אחת בשנה"¹², מתקדשת הבריאה מחדש לאחר שהתכפר לעם ישראל. לכן השיא של עבודת יום הכיפורים הוא כאשר הכהן הגדול נכנס למקום קודש הקודשים והיה נותן את הקטורת על ארון הכפורת¹³.

נבין זאת ביתר הרחבה. המציאות הזו של גרעין מרוכז אשר ממנו יוצאים מעגלים מעגלים קיים בכל צורות הקדושה שאנו מכירים: קדושת האדם, קדושת המקום וקדושת הזמן.

בעניין קדושת המקום, נאמר בפרשת שמות (כ, כא): "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך", וכן בישעיהו (סו, א): "השמים כסאי והארץ הדום רגלי", אך קדושה מרוכזת יותר קיימת בקודש הקדשים, במקום המקדש - באבן השתיה, ומשם היא מתפשטת לכל מרחבי העולם כולו. וכך כותב הרב קוק זצ"ל באורות הקודש (חלק ב' עמ' ש"ג):

"קדושת המקום מלאה כל העולם, אבל חבוייה היא ועלומה, והולכים שטפי הקודש המסתתרים ושואפים אל מקום התגלותם, עד שבאים לידי גילוי בארץ ישראל, ראש

12. שמות ל, י.

13. עוד יובאו להלן בדברי המשנה ביומא (פ"ה מ"ב) "משניטל ארון, אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת, גבוה מן הארץ שלוש אצבעות, ועליה היה נותן [את הקטורת]".

עפרות תבל, ומשם לנקודת הקודש, בית המקדש, ואבן שתיה, מציון מכלל יופי אלוהים הופיעי".

הקדושה מורגשת יותר וניכרת ככל שמתקרבים לגרעין ולמרכז הקדושה.

כך גם בקדושת האדם. נאמר במשנה (אבות פ"ג מ"ד):

"הוא היה אומר [ר' עקיבא]: חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר: בצלם אלהים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו בניס למקום, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בניס למקום שנאמר: בניס אתם לה' אלהיכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו".

מסביר ר' צדוק הכהן ביצדקת הצדיק' (קע"ב):

"יש נפש אחת שכוללת את כל הדור והוא פרנס הדור כידוע וכן בכוללת כל הדורות כנודע... והמתקת כל דבר הוא בשרשו... כי בשורש נקל להמתיק כידוע בכל דבר... והמתקת הנפש בכל חסרונות שבה בתולדה ע"י דיבוקה לפרנס הדור [ככל שאדם מדבק נפשו בנפש הגדולה הריהו מתקן את עצמו] וכדברי חז"ל (ברכות ח' ע"א) לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה, כי האב והרב הם שורש לנפש הבן והתלמיד. וכאמרם ז"ל בנפש האב ביוסף ראה דמות דיוקנו של אביו וזה מונע מרע ח"ו. והכהן הגדול הוא היה נושא עוונות כל ישראל...".

על יסוד דבריו של ר' צדוק הכהן מוסיף הרב קוק זצ"ל באורות הקודש (חלק ג, עמ' קנ"ד, פסקה קז):

"הנשמה העליונה בעצמה מוצאת היא את חוסנה ועוזה פנימה, אינה צריכה לשום דבר חוץ לה, היא מאושרת, ובכח הכללי שבה, מתוך שהיא תמצית הכל היא ממשכת את החיים לכל, את כל החוסר לכל בכל גווני החסרון... ובת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת".

"הצדק העליון... הוא כולו אך התגלות יפעת אור החיים האלוהיים שבכל היש... ואליו הכל יכסופו, מברכותיו הכל מתברכים, ובכחו הנערץ הכל משתגב"¹⁴.

14. שם, עמ' קנ"ה, פסקה קח.

"כשנשמה גדולה חולכת ומתעלה, הרי היא מטבעת חותם של אצילות, של טוהר, וגדולה עליונה על כל ההויה. זהו החזיון של צדיק יסוד עולם"¹⁵.

כך גם **בקדושת הזמן**: "המלך יעננו ביום קראנו"¹⁶. אמנם כל יום אפשר להתפלל ולקבל תשובה מה', ובכל זאת אנו יודעים כי "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב"¹⁷, והיום בו מתקבלות התפילות ביותר הוא יום הכיפורים - "אחת בשנה"¹⁸.

בזמן הבית הראשון היה הכהן הגדול מניח את הקטורת לפני ארון הברית, שהיה מונח על אבן השתיה, אך בבית שני לא היה ארון הברית¹⁹ והכהן הגדול היה מניח את הקטורת על אבן השתיה. כדברי המשנה ביומא (פ"ה מ"ב): "משניטל ארון, אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת, גבוה מן הארץ שלוש אצבעות, ועליה היה נותן [את הקטורת]".

המקום הקדוש ביותר - קודש הקדשים, התקדש בשתי קדושות:

א. בו היתה אבן השתיה.

ב. על גבי אבן השתיה היה מונח ארון הברית (ע"פ דברי המשנה לעיל).

יש בכך לימוד עמוק ויסודי (כנאמר לעיל). כי ממקום הקודש יוצא הבניין הפיזי של העולם - אבן השתיה, אך גם יוצא הבניין הרוחני של העולם ע"י ארון הברית והתורה "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים"²⁰.

ממה ההיתה עשויה אבן השתיה?

כותב ר' צדוק בליקוטי מאמרים (עמ' 184): "כמו שלוקחין ליסוד הבנין דבר קשה וחזק מאוד שלא יהיה נכפף כלל, ואבן שתיה שממנו הושתת עולם הוא אבן קשה שאין בו לחלוח כלל". מאחר ולפי שיטתו של רבי צדוק הכהן מענין אבן השתיה אנו לומדים גם לגבי הצדיק שהוא "יסוד העולם"²¹ - "ומדת צדיק יסוד עולם להיות קשה עורף לטובה", כמו אבן השתיה שהיא

15. שם, עמ' קנ"ו, פסקה קט.

16. תהילים כ, י.

17. ישעיהו נה, ו.

18. שמות ל, י.

19. מה קרה לארון הברית? בגמרא מובאת מחלוקת האם "ניטל" או "נגנז" (יומא נ"ג ע"ב). הרמב"ם (הלי בית הבחירה פ"ד ה"א) סובר כמאן דאמר "נגנז": "בעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך ציוה וגנוז במקום שבנה שלמה".

20. ישעיהו ב, ג.

21. משלי י, כה.

אבן קשה שאין בה לחלוח כלל, כן הצדיק, שהוא קשה עורף, אין בו תאוה כלל שכן ה"לחלוח" מורה על תאוה²² ולכן הצדיק אין בו תאוה כלל. מאחר ומאבן השתיה "הושתת העולם", ממנו יצאו מעגלים מעגלים של חלקי הבריאה לכל קצוי תבל בשבילים תת קרקעיים: כל הגידולים החקלאיים, כל המחצבים וכו'. שלמה המלך בחכמתו ידע על קיומם ולכן נאמר בקהלת (ב, ה): "עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי", ומסביר רש"י (שם): "שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך לארץ חרוב ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון, שמשם משתיתו של עולם".

סיכום

כאשר אנו מתבוננים ורואים כמה מעלות רוחניות - תורניות נובעות מתוך בית המקדש וממקום אבן השתיה, וכמה המעלות חומריות נובעות ממקום הקודש, עלינו להתחזק יותר ויותר בתפילה ובציפיה לבניין המקדש, לא רק תפילה מן השפה ולחוץ "כצפוף הזרזיר"²³, אלא עלינו להתפלל ולהתחנן לבנינו במהרה וכמו שאומר ר' יהודה הלוי בסיום ספר הכוזרי (מאמר ה' כז):

"ובהערת בני אדם והתעוררותם אל אהבת המקום ההוא הקדוש ינחץ הענין המיוחל, שכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר: "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" - רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

22. כדברי ר' צדוק הכהן, שם, בהמשך דבריו.

23. כוזרי מאמר ב, כד.